

ENGESZTELÉS A SZENT MARGITSZIGETEN A
20. SZÁZAD ELSŐ FELÉBEN – AZ ÁRPÁD-HÁZI
KIRÁLYLÁNY KULTUSZA ÉS A DOMONKOS
APÁCÁK VISSZATÉRÉSE

ATONEMENT ON THE ISLAND OF SAINT
MARGARET IN THE FIRST HALF OF THE 20TH
CENTURY – THE WORSHIP OF THE ÁRPÁD
DYNASTY PRINCESS AND THE RETURN OF THE
DOMINICAN NUNS

Gilányi Magdolna

egyetemi adjunktus, ELTE Tanító- és Óvóképző Kar

ÖSSZEFOGLALÁS

Tanulmányomban a domonkos rend 20. századi történetének egy fejezetét dolgoztam fel. Egyrészt Árpád-házi Margit kultuszának egyes példáit mutatom be az 1920-as évektől 1944-ig – koncentrálna a fővárosi jellemzőkre –, továbbá kitérek a másodrendi apácák lehetséges margitszigeti visszatelepedésére. Mindkét szempontot a kanonizációval összefüggésben közelítettem meg.

Abstract

My study explores a chapter of the Dominican Order's history in the 20th century. On the one hand, I will present examples of the cult surrounding Margaret of Hungary from the 1920s to 1944, concentrating on the characteristics of the capital, and I will also discuss the possible resettlement of the Second Order of St. Dominic nuns on Margaret Island. I approach both aspects in the context of canonization.

Kulcsszavak: 20. századi egyháztörténet, Domonkos-rend

Keywords: 20th century church history, Dominican Order

Az aktuális történelmi helyzet nem egyszer élesztette fel az engesztelés teológiai fogalmát, s kapcsolta azt össze Árpád-házi Margit alakjával. A szentéletű királylány életének alapjául egy felajánlás szolgált: Szent Margit legendája szerint „szűz Szent Margitnak anyja az ő férjével, úgy mint a királlyal, fogadást tőnek néminemű áldo-

zatképpen magoknak és az országoknak megszabadításáért. Fogadást tőnek, hogy az Úristen önekik leány magzatot adna, a szent apáca szüzek kezére adná azt [...]”¹

Az 1930-as években Bangha Béla jezsuita szerzetes szerkesztésében megjelent Katolikus Lexikon szócikke szerint az engesztelés „az okozott sérelem jóvátétele vagy az erre irányuló szándék kinyilvánítása. [...] Krisztus kereszttáldozatával engesztelést nyújtott az Atyának, de engesztelő áldozata az egyes embernek csak akkor válik megigazulására, ha bűnbánattal, s a Krisztus rendelte kegyelmi eszközök használatával maga is elégtételt nyújtani törekszik.”² Az ószövetségi hagyományon³ alapuló gondolat gyakorlati megvalósulásának eszköze a két világháború közötti katolikus megújulás éveiben az engesztelő ima, az engesztelő szentmise felajánlása, a szentségvétel, a vezeklés, az önmegtágadás és az alamizsnálkodás volt.⁴

1. Az 1920-as évek – „kövessétek őket a hitben” (Zsid 13,7)⁵

A szegénységet választó királylány körül kialakult középkori szentkultusról – éppen a kanonizációs eljárás 13. századi változása következtében – vallanak a perdokumentumok és a hagiográfiai források: Margit legrégebbi legendája tartalmazza az első tanúkihallgatási jegyzőkönyveket (ily módon a csodák leírását is).⁶ Halálát követően szigeti sírja körüli csodás gyógyulások indították útnak a zarándokokat, s ereklyéi is növelték tiszteletét, kultuszát pedig tovább erősítették (és szélesebb körben terjesztették el) a prédikációk, képi ábrázolások, liturgikus költemények – utóbbira jó példa a Gömör-kódexben fennmaradt Margit-officium. A kezdetektől boldogként tisztelt (gyakran szentnek nevezett) Árpád-házi Margit helyi (szigeti) kultuszának fénykora az Anjou-korral zárult, az apácák török előli (végleges) me-

¹ Szent Margit legendája. In: Árpád-kori legendák és intelmek. Szentek a magyar középkorból I. (Milleniumi Magyar Történelem) Szerk. Érszegi Géza. Bp. 1999. 104.

² A. J. [Aistleitner József]: Engesztelés [szócikk]. In: Katolikus Lexikon. II. Szerk. Bangha Béla. Bp. 1931. 19.

³ Jom kippur (Engesztelés napja) Tisri hónap 10. napján tartott mély bűnbánat, böjt, önmegtartóztatás ideje. *Hahn István*: Zsidó ünnepek és népszokások. Bp. 2005. <http://mek.oszk.hu/04700/04749/html/zsidounnepek0005.html>, letöltés 2022. szept. 9.

⁴ *Végvári Egyed OP*: Az engesztelés lényege és módzatai. Credo 21. (1943) 3.

⁵ A tanulmányban szereplő Szentírás-idézetek forrása a Szent István Társulat Biblia-kiadása. [elektronikus változat: <https://szentiras.hu/SZIT>, letöltés: 2022. szept. 9.)

⁶ *Klaniczay Gábor*: Új eredmények a szentkultusz középkori történetének kutatásában. Korunk 28. (2016) 8. sz. 6–8.

nekülése idején már nem beszélhetünk országos szerepről.⁷ Jóllehet ikonográfiája túllépte a középkori Magyar Királyság határait, kultuszának újkori felélesztését akadályozták a sikertelen kanonizációs kísérletek, s annak ténye, hogy alakját (hozzá kapcsolódó hiedelmeket) a népi vallásosság alig jelenítette meg.

Az engesztelés mint a II. világháború előtti katolikus és közéleti sajtó visszatérő témája a Domonkos-rend részéről (egyrészt) a rózsafüzér tisztelete köré csoportosult.⁸ Nem véletlenül, hiszen az imatársulatok egyes formái (Igaz Rózsafüzér Társulat, Örökös Rózsafüzér, Élő Rózsafüzér Társulat) közül az Élő Rózsafüzér Társulatok irányítása 1877-től a Domonkos-rend feladatai közé tartozott. A megreformált Domonkos-rend magyarországi tagjai az 1890-es évektől munkálkodtak a társulati formára épülő rózsafüzér-tisztelet megújításán.⁹ A renden belüli szerep fontosságának bizonyítéka, hogy budapesti visszatérésüket (1903) követően épülő templomuk a Rózsafüzér Királynéja nevet kapta, 1891-ben azonos névvel indult el lapjuk, amelyhez később egy kiadóvállalat is csatlakozott. A periodika háborús évfolyamai (1942–1944) önálló (terjedelmes) rovatot szenteltek a rózsafüzér tiszteletének Szűz Mária és a rózsafüzér címmel. A rend kiadványai között kiemelt szerep jutott a Rózsafüzér Királynéja imakönyvnek;¹⁰ ez 1921 és 1929 között kilenc kiadást ért meg. A kiadványt övező rendkívüli érdeklődés a rózsafüzér-társulati tagok növekvő számával magyarázható, illetve a kötet szerkesztője, Böle Kornél¹¹ országos ismertségéhez kapcsolható, aki nem mulasztotta el az imádság, elmélkedés fontosságát hirdetni missziói alkalmával.¹² A kiadóvállalat feltehetően utolsó (már forgalomba nem került) kiadványa az Élő Rózsafüzér Társulatok szabályait rögzítő aprónyomtatvány volt.¹³

⁷ *Csukovits Enikő*: Középkori magyar zarándokok. (História Könyvtár Monográfiák 20.) Budapest 2003. 142.

⁸ *Barna Gábor*: Az Élő Rózsafüzér Társulata. Imádság és imaközösség a 19–21. századi vallási kultúrában. Bp. 2011. 131–133.

⁹ A szentolvasó imádságok a lelki igények változása szerint váltak az imagyakorlat részeivé. (Az újkortól kezdődően a szentolvasó számos változatban volt jelen.) *Barna Gábor*: Az élő lelki rózsafüzér ájtatossága és társulata a XIX–XX. századi népi vallásosságban. In: Acta Universitatis Szegediensis: sectio ethnographica et linguistica. Szeged 1996. 289., 290.

¹⁰ *Böle Kornél*: Rózsafüzér Királynéja imakönyv. Bp. 1929.⁹

¹¹ Böle Kornél OP (1887–1961) az Osztrák–Magyar, majd a Magyar Rendtartomány tagja; a Credo Egyesület alapítója, országos elnöke, a Credo! c. hitbuzgalmi lap főszerkesztője (1923–1942), Árpád-házi Margit szentté avatásának promotora, országos hírű hitszónok.

¹² Irodalom. Dunántúl 13. (1923) 26. sz. 6.

¹³ Domonkos Rendtörténeti Gyűjtemény Könyvtára (a továbbiakban: DRGYK),

Árpád-házi Margit tiszteletének felélesztése (mondhatni) magától értetődő módon került a budapesti domonkos közösség céljai közé. Az I. világháború éveiben az erre irányuló törekvést Dunarich Károly¹⁴ házfőnök fogalmazta meg,¹⁵ a megvalósítást fiatal rendtársára, Böle Kornélra bízta, aki 1915. január 20. és 26. között elsőként tartott ájtatosságot Árpád-házi Margit egykori lakhelyén, a margitszigeti Boldogasszony-templom és -rendház romjainál. Ugyanebben az évben a főváros megbízásából Salkovics Károly¹⁶ vezetett ásatást a romoknál: a templomtól délre, az egykori kolostor keleti oldalának épülettömbjében.

1921 tavaszán ismét felélénkült a Margitsziget körüli diskurzus, főként a terület kezelése tárgyában: 1908 óta a Fővárosi Közmunkák Tanácsának hatáskörébe tartozott.¹⁷ Horváth Károly törvényhatósági bizottsági tag felterjesztésére napirendre kerülő kérdés, hogy a „Szent Margitsziget legyen a fővárosé”, a terület egyes funkcióit is érintő változásokat ígért.¹⁸ Nem véletlenül indultak meg az újabb ásatások a domonkos komplexum területén: 1921-ben Lux Kálmán¹⁹ tárta fel a kolostor és a templom fő épületeit.²⁰ Sőt, a lehetséges Margitsziget-rekonstrukció kapcsán logikusan fogalmazódott meg Böle Kornél részéről: „És itt kapcsolódnék bele talán a nemzeti kegyelet feladata a közmunkák tanácsának mindenképpen dicséretes és elismerésre méltó kezdeményezésébe. Nem volna jó és a mai időknek megfelelő,

Az élő rózsafüzér alapszabályai. Bp. 1948.

¹⁴ Dunarich Károly OP (1866–1936) a Birodalmi Rendtartomány, majd az Osztrák–Magyar Rendtartomány tagja; a budapesti letelepedés vezetője, a szombathelyi és kassai rendház priorja.

¹⁵ „Magunk részéről a házfőnökünknek az a gondolata támadt, hogy Szent Margithoz kell fordulnunk, és a nagy veszély láttán az iránta való áhítatot felfokoznunk.” *Böle Kornél: Utaim. Egy domonkos szerzetes visszaemlékezései, 1887–1944.* (Magyar domonkos rendtörténet, 3.) S. a. r. Gilányi Magdolna. Budapest–Vasvár 2018. 47.

¹⁶ Salkovics [Salkovich] Károly (?–1915) építész, a Fővárosi Közmunkák Tanácsának műszaki tanácsosa.

¹⁷ Fővárosi Közmunkák Tanácsa (a továbbiakban FKT), jogkörére, felépítésére stb. vonatkozóan lásd *Harzer Ferenc: A Fővárosi Közmunkák Tanácsa, 1930–1940.* Bp. 1941.

¹⁸ Budapest székesfőváros törvényhatósági bizottságának [...] rendes közgyűlése. Fővárosi Közlöny 32. (1921) 20. sz. 860.

¹⁹ Lux Kálmán (1880–1961) építész, egyetemi tanár; a Műemlékek Országos Bizottságának munkatársa.

²⁰ *Lux Kálmán: A szentmargitszigeti domonkosrendi apácakolostor romjai. Élet 14.* (1923) 122–128. 1937 októberé és 1938 májusa között pedig Lux Géza végzett a romoknál feltárást. *Lux Géza: Újabb ásatások a Margitszigeten.* Technika 19. (1938) 206.

ha valami módon Szent Domonkos leányai, Szent Margit apácaestvérei lennének egy ugyanott felépítendő klostrommal a szent hagyományok átvevői, hordozói és a nemzeti áldozat folytatói?”²¹

A budapesti rendház tagjai a kezdeményezés mellé álltak; Böle Kornél priorként a domonkosok magyarországi jelenlétének 700. jubileumát is felhasználta apropóul az egyeztetésre. A rendház *historia*

1. kép. A Boldogasszony-templom és rendház romjai, az 1920-as évek. Budapest–Margitsziget DRGYL, Fényképtár

2. kép. Böle Kornél a katolikus nagygyűlésen Árpád-házi Margit szentté avatása ügyében mondott beszéde közben, 1923. október 7. Budapest Nemzeti Ujság 5. (1923) 227. sz. 6.

domusában olvasható bejegyzése szerint 1921. szeptember 29-én különféle tervekkel kereste fel Petrovác Gyula székesfővárosi törvényhatósági bizottsági tagot – többek között – a margitszigeti bejáratnál elhelyezendő Margit-szobor és a romok közelében építendő új rendház ügyében (1. kép).²²

Az egyelőre elméleti síkon zajló tervezetés mellett a Domonkos-rend elsődleges célja Árpád-házi Margit személyének és kultuszának népszerűsítése volt. Margit „ártatlan, áldozatos” jellemét állították a leányifjúság elé eszményképül.²³ A Böle szívügyévé váló leány-

²¹ Böle Kornél: Látogatás a Szent Margit-szigeten (1921). [kézirat] Domonkos Rendtörténeti Gyűjtemény Levéltára (a továbbiakban: DRGYL), Böle Kornél hagyatéka (a továbbiakban: BK); megjelenés: Rózsafüzér Királynéja 37. (1921) 183–185.; in: *Böle Kornél: Gyöngyvirágok és margaréták Árpád-házi Szent Margit oltárán születése 700 éves jubileumának és szenttéavatásának ünneplése*. Bp. 1944. 142.

²² DRGYL, *Chronica venerabilis residentiae Budapestinensis*. II. Volumen. Ab anno 1920 die 1 Jan. usque ad 16 Dec. 1928. 49., 50. (a továbbiakban: *Chronica II.*) A képek nyomtatásban kis méretben, szürke árnyalatos kivitelben jelennek meg, de a honlapon eredeti méretben és színben tekinthetők meg.

²³ *Böle Kornél: Árpád-házi B. Margit és a magyar női ifjúság*. In: *Emléksorok a Szent Domonkosrendi Magyar Rendtartomány megalapításának hétszázadik évfordulójára*. Szerk. Vörös László. Bp. 1921. 138–149.

zarándoklatok az 1920-as években egyre szélesebb látogatottságnak örvendtek (1. táblázat); az esemény szervezési feladatait vállalta az Országos Katolikus Szövetség, a résztvevők között egyre nagyobb számban képviseltették magukat a leányifjúságot tömörítő szervezetek (az Egyetemi Nőhallgatók Szent Margit Köre és a domonkos vezetésű Szent Margit Leánykör) is. A háttérben nem kisebb várakozás fogalmazódott meg, mint Árpád-házi Margit szentté avatásának megvalósulása. Az ügyet Böle Kornél az 1923. évi katolikus nagygyűlés elé tárta (2. kép): október 7-én szentbeszédet tartott ennek népszerűsítésére.²⁴ Jóllehet az esemény tényét precízen vezetett prédikációs mutatókönyvébe feljegyezte, sajnos a – feltehetően nagyhatású – beszéd kézírata nem maradt fenn. A közművelődési szakosztály gyűlésén „indítványára kimondták, hogy a nagygyűlés tegyen meg mindent, hogy Árpád-házi Boldog Margitnak, mint a magyar katolikus leányok védőjének és eszményképének kultuszát a jövőben fokozza, szentté avatását nemzeti ügynek tekintse, és annak elérésére mindent kövessen el.”²⁵ Hogy pontosan mit takarhatott a „kultusz fokozása”, az indítvány és más dokumentumok szövegének pontos ismerete hiányában, homályba vész. Vajon túllépett a Domonkosrend ezzel a célkitűzéssel az 1920-as évek katolikus nagygyűléseit jellemző „tartalmatlan” szónoki beszédein?²⁶

I d ő - pont		Leányzarándoklatok		Résztvevők	Adatok forrása
1921	május 22.	nincs adat	Országos Katolikus Szövetség, Egyetemi Hallgatók Szent Margit Kör	szentmisét celebrál: dr. Hanuy Ferenc, a Pázmány Péter Tudományegyetem rektora; beszédet mond: Bangha Béla SJ	Leányok zarándoklása Szent Margit kolostorához. Magyarországon 28. (1921) 111. sz. 7.

²⁴ DRGYL, BK, Szentbeszédtek tárgymutatója, melyeket földi zarándoklásának minden napjaiban tartott. I. kötet: 1904-től 1930-ig. [2157. sz., B. Margit szentté avatása érdekében]

²⁵ Rendkívüli nagygyűlés összehívását javasolják a vallásalap birtokai védelmére. Nemzeti Ujság 5. (1923) 227. sz. 8.

²⁶ Az Országos Katolikus Szövetség által szervezett katolikus nagygyűlések kritikájával kapcsolatban Zadravetz István püspök emlékiratait és Bangha Béla SJ írását idézi: *Gianone András – Klestenitz Tibor: Katolikus nagygyűlések Magyarországon*. Bp. 2017. 216.

1922	május 21.	7-8000 fő	Országos Katolikus Szövetség, Egyetemi Hallgatók Szent Margit Kör, Szent Margit Leánykör, leánykongregációk, domonkos harmadrend	zarándokmenetet vezeti: dr. Hanuy Ferenc; szentmisét pontifikál: Lorenzo Schioppa nuncius; szentbeszédet mond: Bangha Béla SJ	Nagy leányzarándoklás a Szent Margit-szigeten. Rózsafüzér Királynéja 38. (1922) 87-89.
1923	május 28.	20 000 fő	nincs adat	szentmisét celebrál: dr. Hanuy Ferenc, a Pázmány Péter Tudományegyetem rektora; beszédet mond: Bangha Béla SJ és Böle Kornél OP; domonkos vegyeskar	„Egy ország, amely háromszor dőlt össze”. Nemzeti Ujság 23. (1923) 119. sz. 2.
1924	május 26.	20 000 fő	főváros leányiskoláinak katolikus növendékei, Egyetemi Hallgatók Szent Margit Köre, Katolikus Leányok Országos Szövetsége, budai Szent Margit Kongregáció	zarándokmenetet vezeti: Pataky Arnold apát; szentmisét pontifikál: Lorenzo Schioppa nuncius; szentbeszédet mond: Badalik Bertalan OP	Zarándoklatok vasárnapja. Budapesti Hírlap 44. (1924) 102. sz. 7.
1925	május 24.	10 000 fő	leánykongregációk, leányegyesületek, Szent Margit Leánykör	zarándokmenetet vezeti: Vörös Fülöp OP; szentmisét celebrál: Pataky Arnold apát; szentbeszédet mond: Badalik Bertalan OP; domonkos vegyeskar	Nagy katolikus manifesztációk a fővárosban és környékén. Nemzeti Ujság 7. (1925) 117. sz. 2.

1926	elmaradt zárandoklat			Leányzarándoklás a Margitszigetre. Budapesti Hírlap 46. (1926) 98. sz. 12.; Elhalasztották a leányzarándoklást. Budapesti Hírlap 46. (1926) 206. sz. 11.	
1927	május 29.	8000 fő	Országos Katolikus Szövetség, Egyetemi Nőhallgatók Szent Margit Köre, Szent Margit Leánykör, VII. kerület leányiskolái	szentmisét celebrál: Pataky Arnold apát; szentbeszédet mond: Badalik Bertalan OP	Zarándoklások vasárnapja. Budapesti Hírlap 47. (1927) 122. sz. 8.
1928	június 3.	8000 fő	budai iskolák, leányegyesületek, Szent Margit Leánykör	zarándokmenetet vezet: Pataky Arnold apát; szentmisét celebrál: Mécsáros János érseki helytartó; szentbeszédet mond: Badalik Bertalan OP	Leányok zarándoklása a Margitszigetre. Budapesti Hírlap 48. (1928) 126. sz. 10.
1929	május 26.	nincs adat	Egyetemi Nőhallgatók Szent Margit Köre, Szent Margit Leánykör, angolkisasszonyok és Salvator Nővérek intézetei	szentmisét pontifikál: Breyer István püspök; szentbeszédet mond: Böle Kornél OP	A magyar hőskért imádkoztak a Margitszigetre zarándokolt leányok. Uj Nemzedék 11. (1929) 118. sz. 9.

1930	május 29.	15 000 fő	Országos Katolikus Szövetség, Egyetemi Nőhallgatók Szent Margit Köre, Szent Margit Leánykör, apácarendek vezetése alatt álló leányiskolák	szentmisét pontifikál: Angelo Rotta nuncius; szentbeszédet mond: Böle Kornél OP	Impozáns volt a Boldog Margit tiszteletére rendezett leányzarándoklás. Uj Nemzedék 12. (1930) 122. sz. 2.

Mindenesetre a leányzarándoklat résztvevőinek korabeli sajtóból adatható részvétele jellemzően meghaladta a 8000 főt, bizonyos években (1923, 1924) pedig elérhette a 20 000 főt is. Jóllehet utóbbi (kiugróan magas) számról Böle feljegyezte: „A menetben az újságok szerint ca. 20 000 lány vett részt. 10 000, azt hiszem, reális szám.”²⁷ A zarándokok számát növelték a Domonkos-rend által alapított Szent Margit Leánykör tagjai is (a szervezet elsősorban az iskolából kimaradt leányok lelkigondozását tűzte ki célul).²⁸ Az újonnan (1923. május 28-án, másutt május 16-án) alakult egyesület egyházi vezetője,²⁹ Badalik Bertalan³⁰ a Domonkos-rend részéről a (jellemzően) május utolsó vasárnapján zajló esemény állandó résztvevője volt. A zarándoklat lefolyásában több visszatérő elem is megjelent: délelőtti találkozási pont több alkalommal a Szent István-bazilika volt (előfordult a Margit híd pesti hídfője is), majd a csoportok meghatározott rendben követték a díszmagyarruhás leányokat, akik Árpád-házi Margit ereklyéit vitték. Közreműködésre valamely egyházi méltóságot kértek fel: az 1922. és 1924. évben a szentmisét Lorenzo Schioppa³¹ nuncius pontifikálta, aki jó kapcsolatot tartott fenn a Domonkos-renddel, ugyanis nagy tisztelője volt a domonkos Andreas Frühwirth bíborosnak.³²

A vizsgált évtizedben rendhagyónak számított az első, vagyis az 1921-es év, amikor a szervezők a Domonkos-rendet mellőzték,

²⁷ DRGYL, Chronica II. 126.

²⁸ *Gilányi Magdolna*: Böle Kornél OP kéziratos visszaemlékezései [doktori disszertáció]. 100–101., [https://btk.ppke.hu/uploads/articles/7429/file/Gil%C3%A1nyi_Magdolna_disszertacio\(1\).pdf](https://btk.ppke.hu/uploads/articles/7429/file/Gil%C3%A1nyi_Magdolna_disszertacio(1).pdf), letöltés 2022. szept. 9.

²⁹ Egyről-másról. Rózsafüzér Királynéja 37. (1921) 96.

³⁰ Badalik Bertalan (1890–1965) az Osztrák–Magyar, majd a Magyar Rendtartomány tagja; a budapesti rendház plébánosa, a szombathelyi rendház priorja, az Osztrák–Magyar Rendtartomány (1934–1938) tartományfőnöke, a Magyar Rendtartomány tartományfőnöke (1938–1946), veszprémi püspök (1949–1965).

³¹ Lorenzo Schioppa (1871–1935) 1920 és 1925 között Magyarország apostoli nunciusa.

³² *Gilányi M.*: Böle Kornél visszaemlékezései i. m. 100.

így a rendtagok nem képviselték magukat az eseményen.³³ Az 1926-os az, amikor a margitszigeti zarándoklat időpontja először szeptemberre módosult, majd az iskolai szünet meghosszabbítása miatt el is maradt. 1930-ban nagycsütörtökre (május 29.) esett az időpont, s a Szent Imre-év nagyheti ünneppsorozatának részeként a margitszigeti zarándoklat országos szintű eseménnyé emelkedett (3. kép). Ugyanezen év augusztus 18-án a domonkosok vezetésével Credo-férfiak népes csoportja vett részt a Szabó Szádok tartományfőnök celebrálta ünnepi szentmisén.³⁴

3. kép. Az országos leányzarándoklat alkalmával tartott szentmise Angelo Rotta pápai nuncius részvételével, 1930. május 29. Budapest–Margitsziget DRGYL, Fényképtár

1920-ban, budapesti leánynevelő intézetük alapításakor az Isteni Megváltóról Nevezett Nővérek – az intézmény névválasztása kapcsán – a korszakpárhuzamra hivatkoztak: „Gondviselésszerűen Árpád-házi Boldog Margitot választottuk iskolánk védőszentjévé. Mint az ő életében a tatároktól letarolt magyar föld, olyan volt az iskola az alapításakor a kommunizmus borzalmi után még alig éledező Magyarország.”³⁵ Az intézmény életének természetesen része volt a margitszigeti romok felkeresése, a névadóról való megemlékezés. A mélyebb lelki élet megélése érdekében megalakuló Boldog Margit Kör³⁶ a Mária Kongregáció előiskolájaként működött. Tagjait a gimnázium és a nőnevelő intézet III. és IV. osztályos diákjai alkották, akik dolgozatokkal, szavalatokkal, zenei előadásokkal jelentkeztek a havi alkalmakon, s a keresztény élet fogalmaiba, gyakorlatába kaptak betekintést.³⁷

³³ DRGYL, Chronica II. 46.

³⁴ Szent Imre-nagyhét. Credo! 8. (1930) 184., 186.

³⁵ Szent Margit Gimnáziumi Könyvtár, Iskolánk multja. In: Az Isteni Megváltó Leányai budapesti XI. ker. Szt. Margit Leánygimnáziumának, Nőnevelő Intézetének és Tanítónőképzőjének évkönyve. Közzétette Szabó M. Erika. Bp. 1941. 55.

³⁶ Az egyesület elnevezése az 1943–44-es tanévben Szent Margit Körre módosult. Szent Margit Gimnázium Könyvtár, Az Isteni Megváltó Leányai budapesti XI. ker. Szent Margit Leánygimnáziumának és Nőnevelő Intézetének évkönyve. Közzétette Szabó M. Erika. Bp. 1944. 19.

³⁷ Szent Margit Gimnázium Könyvtár, Az Isteni Megváltó Leányai budapesti XI. ker. Szt. Margit Leánygimnáziumának és Nőnevelő Intézetének évköny-

A tantesület tagja volt az 1925–26-os tanévtől az 1928–29-es tanév végéig Meszlényi Antal,³⁸ aki magyar, történelem, hittan tárgyakat tanított, s később a Szent Margit-életrajz szerzője lett.³⁹

2. Az 1930-as évek – „Krisztus követségében járunk” (2Kor 5,20)

A két világháború közötti évtizedek Margitsziget-képét tovább árnyalta az „elrejtett kincs” legendája.⁴⁰ A mendemondának és a kincskeresők vágyakozásainak alapot adott a Boldogasszony-templom és -kolostor egy korábbi „feltárása”. Az 1838. évi árvizet követően született döntés a töltésépítésről: ehhez a domonkos romok feletti földterület megmozgatására volt szükség. Ekkor kerültek elő jelentősebb leletek (korona, gyűrű, pénz, aranyfoszlányok, gyöngyök), jöllehet ezek később kézen-közön elvesztek.⁴¹

Ezt a vélekedést erősíti meg Böle Kornél is: „1838-ban pedig szinte az elemek szóltak az ügybe. A nagy áradás következtében feláztak a szigeti templomban a sírok, sok nép járt a szigeten, sokat beszéltek, írtak Boldog Margitról, s azt hitték, a sírját találták meg. Ez ugyan nem volt igaz, hiszen tetemei 1541 óta nem voltak a szigeten, de bizonyítja a szent iránt való osztatlan érdeklődést.”⁴²

A Margitsziget körüli történetek utat találtak a lakossághoz az 1920-as és 1930-as évek kiadványaival.⁴³ Széles körben ismertté tette Árpád-házi Margit életét Krúdy Gyula, aki 1918-tól maga is a Margitsziget állandó lakója volt 1928-ig (először a Nagyszállóban,

ve. Közzétette Szabó M. Erika. Bp. 1943. 65.

³⁸ Meszlényi Antal az 1929–30-as tanévben Rómában végzett tanulmányokat, majd az 1930–31-es tanévtől más intézménybe helyezték át. Szent Margit Gimnázium Könyvtár, Az Isteni Megváltó Leányai budapesti I. ker. Szt. Margit Leánygimnáziumának XI. értesítője az 1930–31-es iskolai tanévről. Közzétette Simon Károly. Bp. 1931. 19.; A Redemptorissa Szerzetesnők budapesti I. ker. Szt. Margit Leánygimnáziumának XII. értesítője az 1931–32-es iskolaévről. Közzétette Simon Károly. Bp. 1932. 5.

³⁹ *Meszlényi Antal: Magyarországi Szent Margit, 1242–1270.* Bp. 1944.

⁴⁰ Eszerint Szent Margit halálának éjjelén felhangzó harangszó elnémulása-kor kis kék lángnyelvek mutatják az elásott kincs helyét. *Kahn József: A Margitsziget.* Budapesti Látogatók Lapja 1. (1888) 2. sz. 5–7.

⁴¹ *Luczenbacher János: Margitsziget.* In: Magyar hajdan és jelen élethű rajzolatokban magyarázó szöveggel. Kiadja Szerelmey Miklós. Pest, 1847. 41–47., továbbá [ifj.] *Kubinyi Ferenc: A Margitsziget műemlékei.* Archeológiai Közlemények 2. (1861) 1–25.

⁴² *Böle Kornél: Szent Margit szenttéavatásának ügye 1271-től 1805-ig.* In: *Böle K.: Gyöngyvirágok* i. m. 8.

⁴³ Néhány példát említve: *Tarczai György: Margit legendák.* Bp. é. n.; *Zaymus Gyula: Egetjáró királylány.* Bp. 1930.

később a nádori nyaralóban), és Szigeti Séták címmel szépirodalmi és fürdőügyi közlönyt is indított, kisregényt jelentetett meg Szent Margit – Mesemondás (1927) címmel.⁴⁴ A megújuló kultuszhoz csatlakozott Gárdonyi Géza ismert történelmi regényének, az 1908-ban publikált Isten rabjainak megfilmesítése (1942) is, amelyre hatással volt a küszöbön álló szentté avatás is. A film forgatókönyvéről kikérték a domonkosok véleményét, sőt, a rend saját habitusainak kölcsönadásával is erősítette a Bulla Elma főszereplésével készült alkotás hitelességét.⁴⁵

Az irodalmi példák közül nem hagyható említés nélkül Kodolányi János trilógiájának 2. kötete. A Boldog Margit (1937) megjelenése követte A vas fiai I–II. című (1936), a tatárjárás időszakában játszódó történelmi regényét. A szerző ezzel csatlakozott ahhoz a (közkeletű) írói tendenciához, amely párhuzamot vont az első világháborút követően feltámadó ország és ennek előképei között. Kenyeres Imre irodalomtörténész gondolatait idézve, a történelmi regények reneszánsza a történelmi lelkiismeret megszólalásával van összefüggésben. Kodolányi azonban túllép a romantikus múltelbeszélésen, a Boldog Margit cím- és főszereplőjét lélektani megközelítésből látatja.⁴⁶ A pszichológiai ábrázolással Margit kilép a (csupán) „engesztelő áldozat” szerepéből.

Bár Árpád-házi Margit szentté avatásának ügyében az 1920-as években nem történt látványos előrelépés, több püspök is kifejezte támogatását,⁴⁷ kultusza helyet kapott a lakosság hitéletében. Ezt bizonyítják a látványos margitszigeti leányzarándoklatok, a Magyar Katolikus Nőegyesületek Országos Szövetsége indított mozgalom (1927), amelynek célja volt a felajánlások rögzítése gyűjtőíveken.⁴⁸

A megélénkülő Szent Margit-tisztelet a kanonizációs eljárás elindításához szükséges előzetes feladatok elvégzésére sarkallta a domonkos rendet. Böle Kornél 1931 májusában – a *Rerum novarum* 40. évfordulóján az Örök Városba érkező zarándokok lelki vezetőjeként – elnyerte Martin Stanislas Gillet⁴⁹ általános rendfőnök támo-

⁴⁴ *Gilányi Magdolna*: Mesemondás a Margitszigeten. Irodalmi Magazin 2. (2014) 3. sz. 101.

⁴⁵ *Gilányi Magdolna*: Árpád-házi Margit kultusza és szentté avatása. Irodalmi Magazin 2. (2014) 1. sz. 35.

⁴⁶ *Kenyeres Imre*: Kodolányi János. Magyar könyvbarátok Diáriuma 7. (1937) 209., 212.

⁴⁷ *Barna Gábor*: Szent Margit ima-akciók a 20. század első felében. In: *Lelkiségek, lelkiségi mozgalmak Magyarországon és Kelet-Közép Európában*. Szerk. Barna Gábor – Povedák Kinga. Szeged, 2014. 211.

⁴⁸ *Böle Kornél*: Nagy ujság B. Margit szenttéavatása ügyében (1927. május 7–8.). In: *Böle K.*: Gyöngyvirágok i. m. 1944. 162., 165.

⁴⁹ Martin Stanislas Gillet (1875–1951) a Francia Rendtartomány tagja; a

gátását. Engedélyével levéltári kutatásokat folytatott Rómában és Bolognában 1931 és 1932 nyarán,⁵⁰ később a Batthyány-levéltárat kereste fel Gyulafehérvárott.⁵¹ A rendelkezésre álló források nem szolgálnak egyértelmű magyarázattal arról, mi okozta a folyamat ezt követő lelassulását. A hivatalos rendi megbízást elnyerő Böle Kornél (már mint promotor) elkövetkezendő éveit áttekintve tapasztalható, hogy működésének középpontjába a Credo Egyesület érdekében végzett munka⁵² és a missziós feladatok kerültek. Beszédeinek száma bőven meghaladta a kétszázat, egyes években (1930, 1942) elérte a háromszázat is.⁵³ 1932 szeptembere és 1933 szeptembere között másodszor tett missziós körutat rendtársával, Badalik Bertalannal Amerikában, amely a rend anyagi helyzetének javítását, s főként a domonkos hivatást segítő szervezet, a Szent Domonkos Műve támogatását szolgálta. A rendi utánpótlás és az intézményes keretek (rendi főiskola) megteremtése különösen fontossá vált ezekben az években. Az Osztrák–Magyar Rendtartományon belül a magyar rész erősödését mutatja a tartományfőnökök személye: Szabó Szádokot (1930–1934) a tisztségben Badalik Bertalan (1934–1938) követte. A jelenségek együttesen magukban hordozták a Magyar Rendtartomány visszaállításának lehetőségét. „Boldog Margit ügyét sem feledtem el ennyi minden közepette sem. Készítgettem a végső rohamozáshoz a terveket, a Szentséges Atyához szóló beadványok fogalmazványait, mert itt a végső, döntő rohamozás ideje és alkalma! Kell-e szebb, szentebb ügy a meginduló új, azaz a visszaállítandó ősi Provincia Hung[arie számára?]” – jegyezte meg az 1936. évre visszaemlékezve Böle Kornél.⁵⁴

A kanonizáció kérdése magával vonta a magyar alapítás tervének újragondolását. A rendi elképzelésben a szemlélődő apácák (újbóli) meghonosításának helyszínéül a kezdetektől a Margitsziget szerepelt. Nem zárkozott el ugyan a rendi vezetés a lehetséges alternatíváktól: 1937. január 16-án Badalik Bertalan és Böle Kornél az oroszvári kastélyt kereste fel Spee Placidus OSB hívására,⁵⁵ 1939.

Domonkos Rend általános rendfőnöke (1929–1946).

⁵⁰ *Gilányi M.*: Böle Kornél visszaemlékezései i. m. 117.

⁵¹ *Böle K.*: Utaim i. m. 159.

⁵² A Credo Egyesület ügyeiben alapítóként, országos elnökként járt el. Eredményességét jól mutatja, hogy az egyesület 1929-re 63, 1930-ra országosan 107, 1945 szeptemberére 378 szervezettel rendelkezett, 70.000 tagot számlált. A Központi Credo lapot adott ki, kiadóvállalatot működtetett. *Gilányi M.*: Böle Kornél visszaemlékezései i. m. 103.

⁵³ *Gilányi M.*: Böle Kornél visszaemlékezései i. m. [8. ábra]

⁵⁴ *Böle K.*: Utaim i. m. 180.

⁵⁵ *Böle K.*: Utaim i. m. 180., DRGYL, Chronica venerabilis Conventus Budapestinensis. III. Volumen. Ab anno Domini 1928 die 16 Decembris

október 5-én Badalik Bertalan (ekkor már tartományfőnök) ezúttal Ratnik Domonkossal és Szabó Szádokkal kelt útra egy délvidéki telek megtekintésére.⁵⁶

A Margitsziget ügyében egyeztetésre került sor 1937-ben Badalik Bertalan tartományfőnök, Homonnay Tivadar,⁵⁷ Budapest Székesfőváros főpolgármestere és az Fővárosi Közmunkák Tanácsának elnöke, Besseney Zénó⁵⁸ között. A felek közötti tárgyalások ekkor megszakadtak, az építkezés megkezdéséhez szükséges anyagi fedezet ugyanis nem állt rendelkezésre.

A szemlélődő apácák visszatérésének híre visszhangra talált a reguláris harmadrend tagjai között is. A rendi vezetés azonban nem támogatta a harmadrendiek átvételét, ugyanis arra helyeződött a hangsúly, hogy a leendő nővérek a kezdetektől másodrendi kiképzést kapjanak, egyelőre a friesachi, gleisdorfi vagy a luxemburg-limpertsbergi rendházakban.⁵⁹ Szabó Szádok (tartományfőnöki idejének végéhez közeledve) a leendő rendház megépülésétől függetlenül tett gyakorlati lépéseket. Vezetésével tértek volna vissza a nővérek 1934 novemberében: „a magyar alapításra már ki voltak jelölve a nővérek, összesen heten. Miseruhák, élelem és minden szükséges kellék ládába csomagolva, már útra készen állott” – idézte fel Szegedy Ilona nővér Bedi Róza (Maria Bartholomea) nővér szavait.⁶⁰

A tervek kivitelezéséhez a szándékon és az anyagi fedezeten kívül szükség volt a rendi jóváhagyásra is. A domonkosok fővárosba történő visszatérése (1903) kapcsán az engedélyezés módja és mikéntje jól megfigyelhető: „Rendi törvényeink szerint az új rendházak alapítását jogilag a rendtartományi káptalan vagy tanács engedélyezi a nagykáptalan vagy az általános rendfőnök végleges jóváhagyása mellett.”⁶¹ Az 1943. évi rendtartományi tanács a másod-

usque ad annum Domini 19... [1937. febr. 16.] (a továbbiakban: Chronica III.)

⁵⁶ Bőle K.: Utaim i. m. 196. DRGYL, Chronica III. [1939. okt. 5.]

⁵⁷ Homonnay Tivadar (1888–1964) képviselő (Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártja, Magyar Élet Pártja, Keresztény Községi Párt), Budapest székesfőváros polgármestere (1942–1944).

⁵⁸ Besseney Zénó (1880–1953) képviselő, Budapest Székesfőváros és Zemplén vármegye törvényhatóságának tagja, a Fővárosi Közmunkák Tanácsának elnöke (1935–1944).

⁵⁹ Kerekes Ibolya: Szemlélődő domonkos apácák Szegeden (1948–1950). In: A 800 éves domonkos rend Magyarországon. A középkori provincia felbomlásától a közelmúltig. (Magyar Domonkos Rendtörténet 2.) Szerk. Barna Gábor – Zágorhidi Czigány Balázs. Budapest–Vasvár 2017. 171–174.

⁶⁰ DRGYL, BK, Szegedy Ilona levele Bőle Kornélhoz, [1955]

⁶¹ DRGYL, Dunarich P. Károly O. P.: Emlékezéseim és adatok a budapesti Sz. Domonkos-rendi kolostor alapításáról. H. n. 1930. 6. [kézirat]

rendiek számára létesített új rendház ügyében hozott jóváhagyó döntéséről csupán közvetett adatok maradtak fenn.⁶² A felsőbb szintű engedély elnyeréséről csak feltételezések fogalmazhatók meg: 1948. szeptember 26. és október 10. között látogatott el Implom Lajos tartományfőnök Rómába, hogy a Magyar Rendtartomány ügyeit intézze,⁶³ ugyanakkor arról nem szól feljegyzés, hogy Manuel Suarez általános rendfőnökkel történt találkozása milyen eredménnyel zárult.

3. Az 1940-es évek - „a kövek fognak megszólalni” (Lk 19,40)

A szentté avatási eljárás iktatott dokumentációja az 1930-as években két alkalommal mutat kiugróan magas számot, mindkét esetben jeles jubileumi évhez kapcsolódva. 1930-ban a Szent Imre-év, 1937–1938-as adatok esetén ez a kettős szentév (Szent István halálának 900 éves jubileuma és a XXXIV. Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszus) volt.⁶⁴ A jubileumi szentév lezárulta ezúttal nem jelentette az eljárás felfüggesztését; Eugenio Pacelli pápai legátus eucharisztikus kongresszuson elhangzó beszéde bizakodásra adott okot: „És itt van Boldog Margit, [...] az Oltáriszentség előtt égő örökmécses, akinek kedves lángja még ma is lobog az elmúlt századok ellenére, és aki – mint óhajtjuk – talán nemsokára helyet foglal a szentek fényességével ékesen, mint fénylő csillag Magyarország égboltján.”⁶⁵ Talán ez a kinyilvánított szándék is szerepet játszott abban, hogy az ügyet képviselő Teleki Pál miniszterelnököt Eugenio Pacelli (immár XII. Pius pápaként) fogadta, s a Rítuskongregáció 1939-ben megkezdett munkája a magyarok számára várt eredménnyel zárult.⁶⁶

Böle Kornél az 1938 és 1940 közötti időszakot arra használta, hogy a visszatért országrészekről felajánlásokat gyűjtsön,⁶⁷ s miközben egyre érkeztek a kérelmező levelek a Vatikánba, bizalmas értesüléseket kapott Boldog Margit ügyének alakulásáról.⁶⁸ A Magyar

⁶² *Böle Kornél*: Készülünk a szenttéavatás megünneplésére. In: *Böle K.*: Gyöngyvirágok i. m. 63.

⁶³ Primási Levéltár, Implom Lajos hagyatéka, 7. doboz, Tartományfőnöki iratok, 1948, 464/1948, Implom Lajos levele Szegedy Ilonához

⁶⁴ *Barna Gábor*: Hogyan szerkesszük meg egy szent tiszteletét? A társadalmi igények, a politikai és megélt vallásosság szerepe Árpád-házi Margit szentté avatásában. In: *Vallás, egyén, társadalom.* (Szegedi Vallási Néprajzi Könyvtár 39., MTA SZTE Vallási kultúrakutató Csoport a Vallási Kultúrakutatás Könyvei 7.) Szerk. Barna Gábor – Kerekes Ibolya. Szeged 2014. 165.

⁶⁵ [Eugenio Pacelli] A pápa követének hatalmas beszéde az Euch. Kongresszus megnyitásakor (május 25.). *Credo!* 16. (1938) 90.

⁶⁶ *Adriányi Gábor*: Árpád-házi Szent Margit kanonizációja 1943-ban. *Magyar Sion* 10. (2016) 1. sz. 168.

⁶⁷ *Böle K.*: *Utaim* i. m. 201.

⁶⁸ *Magyar Nemzeti Levéltár Vas Megyei Levéltára*, XIV. 1/3., XIX. Varia

Rendtartományt hónapokkal XII. Pius pápa Maxima inter munera kezdetű,⁶⁹ 1943. november 19-én kibocsájtott bullájának megjelenése előtt értesítették. Végül Benedetto Lenzetti postulator generalis 1943. július 24-én Rómában kelt hivatalos levelét megelőzte a rádióba bementett hír (július 30.), miszerint a Szent Ritus Kongregáció állásfoglalására tett pápai jóváhagyás helyeslő. Így a budapesti rendház tagjai – rendhagyó módon – a rádióhallgató hívek egyikétől kapták meg a hírt.⁷⁰ Az esemény felett érzett öröm megfogalmazásán túl ismételten hangsúlyt nyert a felajánlás és engesztelés gondolata, ezúttal a Keletről érkező ellenség képével összekapcsolódva. 1943 nyarán a 13. századi tatár fenyegetettség és a bolsevizmus veszélye került párhuzamba.⁷¹

Több évszázados reménykedés, évtizedes munka és lázas várokozás ért véget Árpád-házi Margit oltárra emelésével:⁷² az ünnepségsorozat – a háborús (téli) időszakban is – nyolc napig (1944. január 16–23.) tartott. Központi helyszínül a főváros, a Domonkos-rend Rózsafüzér Királynéja temploma szolgált, itt pontifikált ünnepi szentmisét Serédi Jusztinián bíboros-hercegprímás 1944. január 23-án;⁷³ a kiemelt eseményről – többek között – a magyar híradó is beszámolt.⁷⁴

A fordulat éve volt ez a másodrendiek ügye szempontjából is. Serédi Jusztinián bíboros-hercegprímás a Magyar Rendtartomány megkeresésére 1944 decemberében megadta az engedélyt a szem-

[Másolatos levelező könyv]. 1940. I. 1.–II. 28., Böle Kornél levele Schindele M. Remigiához, a kőszegi rendház perjelnoájéhez, Budapest, 1940. febr. 6. [53.]

⁶⁹ Árpád-házi Szent Margit szenttéavatási bullája („Maxima inter munera”). Ford. Böle Kornél. Bp. 1944.

⁷⁰ DRGYL, Chronica III. [1943. júl. 30., aug. 4.]

⁷¹ DRGYL, Chronica III. [1943. júl. 30.], XII. Pius pápa jóváhagyta Árpád-házi Boldog Margit szenttéavatását. Nemzeti Ujság 25. (1943) 171. sz. 4.

⁷² A korábbi kanonizációs eljárásokkal kapcsolatban – a teljesség igénye nélkül – lásd *Klaniczay Gábor*: Kísérletek Árpád-házi Szent Margit szenttéavatására a középkorban. Századok 140. (2006) 443–453.; *Otfried Kraft*: Árpád-házi Szt. Margit szenttéavatási perének 1379-es újrafelvétele. Századok 140. évf. (2006) 455–464.

⁷³ A korabeli (domonkos) sajtó rövid összefoglalója: Ünnepek után. Rózsafüzér Királynéja 60. (1944) 1–2.; *Barna Gábor*: Árpád-házi Margit szenttéavatásának központi ünnepe 1944 januárjában. In: A 800 éves domonkos rend Magyarországon. A középkori provincia felbomlásától a közelmúltig. (Magyar domonkos rendtörténet 2.) Szerk. Barna Gábor – Zágórhidi Czigány Balázs. Budapest–Vasvár 2017. 129–144.

⁷⁴ Szentként tisztelhetjük Árpád-házi Boldog Margitot. Magyar Világhíradó 1040., 1944. január <https://filmhíradokonline.hu/watch.php?id=5606>, letöltés 2022. szept. 10.

lélődő apácák visszateledésére.⁷⁵ Így Badalik Bertalan tartományfőnök még az 1944. januári Szent Margit-ünnepségek előtt a Fővárosi Közmunkák Tanácsához (FKT) fordulhatott a margitszigeti domonkos rendház és lapidárium ügyében.⁷⁶

Az FKT az 1944. február 22-i közgyűlésétől kezdve – egészen működésének 1944 végi ellehetetlenüléséig – változó intenzitással foglalkozott az építendő rendházzal és templommal. Március 21-én kelt iratában rögzítette támogatási szándékát azzal a fontos kitételrel, hogy az épület területszükségletét a minimumra kell csökkenteni. Az indoklás szerint a Margitsziget világias jellege miatt nem volt lehetőség arra, hogy bizonyos területeket lezárjanak a látogatók elől, így az FKT nem támogatta azt a tervet sem, hogy a László-kápolna (átépített formában) a közösség templomaként szolgáljon.⁷⁷

A leendő templom és rendház tervezésére, az építkezés levezetésére a rendtartomány Petrovác Gyula mérnököt kérte fel, aki maga is tagja volt az FKT-nak.⁷⁸ Nevéhez akkoriban a kalocsai érseki főegyházmege számos egyházi funkciójú épülete fűződött,⁷⁹ továbbá a budapesti Lisieux-i Kis Szent Teréz-plébániatemplom megtervezése (Foerk Ernővel közösen). Kapcsolata a Domonkos-renddel nem volt újkeletű: először a Rózsafüzér Királynéja-templom Szent Margit- és Szent Domonkos-oltárai készültek el rajzai alapján,⁸⁰ majd megbízást kapott a rendi főiskola épülettervének elkészítésére.

Petrovác számtalan helyszínrajzot készített, a leendő épület – a nyolc fennmaradt vázlat tanúsága szerint – a domonkos kolostorromok közvetlen közelében, vagy ettől csekély távolságra helyezkedett volna el. A terület kijelölése körüli események Badalik Bertalan és Petrovác levelezéséből rekonstruálhatóak (4. kép). Petrovác tervei

⁷⁵ DRGYL, Tartományfőnöki iratok, 1944–1945, 2/1944, Serédi Jusztinián bíboros-hercegprímás levele Badalik Bertalan tartományfőnöknek, 1943. dec. 21.

⁷⁶ DRGYL, Tartományfőnöki iratok, 1944–1945, 6/1944, Badalik Bertalan tartományfőnök levele a Fővárosi Közmunkák Tanácsához, 1944. jan. 5.

⁷⁷ DRGYL, Tartományfőnöki iratok, 1944–1945, 62/1944, Bessenyei Zénó, az FKT elnökének levele Badalik Bertalan tartományfőnöknek, 1944. márc. 21.

⁷⁸ DRGYL, Tartományfőnöki iratok, 1944–1945, 123/1944, Badalik Bertalan tartományfőnök levele Petrovác Gyula kormányfőtanácsos, építésmérnöknek, 1944. febr. 29. A hivatalos megbízás időpontja ellenére – a fennmaradt tervek tanúsága szerint – Petrovác a munkát már 1943 decemberében megkezdte.

⁷⁹ Magyar Országgyűlési Almanach. A felsőház és képviselőház tagjai életrajza és közéleti működése 1927–1932. Szerk. Kun Andor – Lengyel László – Vidor Gyula. Bp. 932. 229–230.

⁸⁰ *Prakfalvi Endre*: Római katolikus templomok az egyesített fővárosban. Bp. 2003, 34., 40.

4. kép.

Petrovác Gyula levele Badalik Bertalan tartományfőnöknek a margitszigeti rendház épülethelyének kijelölése ügyében
Budapest, 1944. júl. 21.

DRGYL, Tartományfőnöki iratok, 1944–1945, 88/1944

5. kép.

A domonkos rendház és templom elhelyezési terve, Petrovác Gyula, 1944. augusztus 8.

Budapest–Margitsziget

BFL XV.17.h, másolat: DRGYL 1944–1945, 88/1944

közül kettő biztosan az FKT elé került, ezek érkeztek vissza – Kaffka Péter főmérnök⁸¹ által átrajzolva, láttamozva – a rendtartományhoz. Az egyik – Badalik Bertalan által javasolt – I. sz. helyszínrajz módosítása, Petrovácnak – dátum szerint – a legutolsó munkája megfelelő az FKT által meghatározott feltételeknek (5. kép).

A helyszínrajzokon kívül fennmaradt további dokumentáció – többek között a templom és az ehhez csatlakozó, négyzetes alaprajzú udvar köré épült rendház vázlattervei – alapján képet alkothatunk az épületről.⁸² E tervek szerint az új rendház alapterülete 795 m²-t tett volna ki, amely jelentős alapterület-csökkenést jelent a középkori épületkomplexum kb. 1508 m²-es területéhez képest. Ennek egyik (már említette) oka, hogy a rendház helyzete és megítélése a 20. századra alapvetően megváltozott. Bár elvben mind a főváros, mind a hívők a margitszigeti rendház megújulását támogatták, egy – ráadásul kontemplatív – szerzetesközösség jelenléte mindenképpen módosított volna a terület park- és üdülő-jellegén. Ezért törekedtek arra az FKT tagokból álló Margitsziget Bizottság tagjai, hogy minél kisebb területet kelljen kikapcsolni a sziget életéből. Az 1920-as és 1930-as évek ásatásai eredményeképpen azonosított, a középkor során használatban levő egyes melléképületekre (például ispotály, betegek kápolnája, gazdasági épületek) az új közösségnek nem volt szüksége.

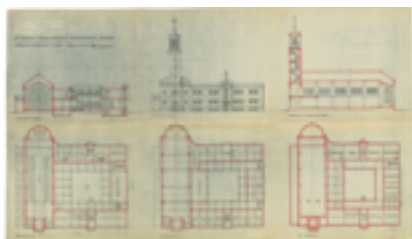
A háromszintesre tervezett rendház alagsorában kaptak helyet az ezeket pótló, helyettesítő helyiségek (kazánház, vasaló, mosókonyha,

⁸¹ Kaffka Péter (1899–1992) építészmérnök, műszaki tanácsos; a Fővárosi Közmunkák Tanácsának főmérnöke, az építészeti osztály vezetője.

⁸² Budapest Főváros Levéltára (a továbbiakban: BFL), XV. 17. Tervtár, h. Vegyes építészeti iratok [a vonatkozó tervek másolatai: DRGYL]

szárító, a fehérenemű, burgonya és káposzta tárolója, zöldség-, gyümölcs- és ruhatárak, légó óvóhely). Az ebédlőterem, munkaterem és látogatótér a földszintre került a domonkos atyák szobáival együtt, akik a nővérek lelki vezetését végezték. A karnővérek (12 fő) és a növendékek (3 fő), továbbá a laikus segítők celláinak tervezett helye az emelet lett.

Nem meglepő, hogy az új tervek igazodtak a 20. század igényeihez: a helyiségek egykori funkciói módosultak, továbbá néhány új szükséglet ellátására is be kellett rendezkedni, pótolandó például a külső gazdasági épületeket. E változtatások közül fontos kiemelni, hogy a tervek a szerzetesközösség lelki felügyeletét ellátó két domonkos atya celláit a rendházon belül, ugyanakkor a nővérek által használt helyiségektől elkülönítve képzelték el.

6. kép

A domonkos rendház és templom vázlatterve, Petrovác Gyula, 1944. március 27.

Budapest–Margitsziget

BFL XV.17.h, másolat: DRGYL

Az egyhajós, öt boltmezőből álló templom (6. kép) szentélyében kaptak volna helyet a László-cápolna üvegfestményei. Petrovác a hajó lapidárium felé eső részén szintén üvegfestmény-díszítést képzelt el, míg a zárda felé néző ablaksor üvegezését ornamentális motívumokkal oldotta volna meg. A templom – a nővérek által használt karzaton kívül – négyszáznegyven állóhelyet, kétszázötven ülőhelyet biztosított a hívők számára. Mind a harminchárom méter magas, toronnyal rendelkező templomra, mind a rendházra a letisztult formavilág, minimális dekoráció jellemző. Kérdés, hogy a korabeli modern építészet elvei szerint a funkció előtérbe kerülése indokolta ezt, vagy a rendtartomány az építkezés költségeit szerette volna ezzel csökkenteni.

A domonkosok 1944. május 9-i beadványára csupán szeptember elején érkezett válasz az FKT-től. Petrovác mérnök Badalik Bertalan tartományfőnöknek írt levelében arról számolt be, hogy az ügy haladását nehezíti a bizottsági tagok távolmaradása nyaralás vagy légó-veszély miatt, ugyanakkor megjegyzi: „Így alkalmasint határozatképtelen lesz a kiszálló bizottság, mert fele tagnak jelen kell lennie. Mármost ez a cél, vagy másért változik az álláspont, ezt nehéz megállapítani: nem őszinték!”⁸³ A Margitsziget Bizottságának „helyszíni tárgyalása” a következő eredményekkel zárult:

⁸³ DRGYL, Tartományfőnöki iratok, 1944–1945, 88/1944, Petrovác Gyula kormányfőtanácsos, építészmérnök levele Badalik Bertalan tartományfőnöknek, építészmérnöknek, 1944. júl. 28.

(1) a bizottság javasolta a már kijelölt, közvetlenül a romok melletti terület régészeti feltárását és a László-kápolna lebontását, továbbá (2) pályázati bizottság felállítását és az épületterv pályázatának kiírását.⁸⁴

Badalik Bertalan tartományfőnök válaszelevelében elfogadta az FKT meghatározta feltételek egy részét (1), ugyanakkor a tervpályázat alól (2) mentességet kért, ugyanis erre a feladatra jóval korábban Petrováczot kérték fel, továbbá a pályáztatással járó anyagi terheket is szeretne volna elkerülni.⁸⁵

A rend életében 1944 őszétől állandósuló anyagi gondok miatt az építkezés teljes költségét, továbbá az eddig elvégzett munkák anyagi rendezését (főként Petrovácz bérét) a főváros vállalta át. A tervek kifizetése hónapokig váratott magára, így a „katolikus mentalitása miatt” hivatalát vesztett, az irodáját is felszámolni kényszerülő Petrovácz járandóságát végül a Domonkos-rend állta.⁸⁶

Az FKT szeptember végétől nem ülésezett, így a margitszigeti templom és rendház ügye először három hónapra, majd végleg lekerült a napirendről. Hasonlóan alakult ez Budapest, vagyis Budapest Főváros Törvényhatósága esetében: a támogatói szándék nem öltött valóságos alakot az ostrom idején, de később a háborús károk rendezése alatt sem. Egy esetleges pozitív fordulat reményében Badalik Bertalan 1948 novemberében elküldte Molnár Ernőnek, a Központi Egyházművészeti Hivatal igazgatójának a teljes dokumentációt.⁸⁷

*

Árpád-házi Margit II. világháború alatti (margitszigeti) kultúrszáról – a rendelkezésre álló források töredékessége miatt – csupán néhány adat számol be: a háborús körülmények közepette az első engesztelő szentségimádásra csak 1943 szeptemberének végén volt lehetőség. A beszédet az ügy elkötelezett híve, a rend megbízott promotora, Böle Kornél tartotta.⁸⁸ Az engesztelő szentségimádások folytatódtak november végéig, résztvevői a leányifjúságból kerültek ki.⁸⁹

⁸⁴ DRGYL, Tartományfőnöki iratok, 1944–45, 101/1944, Besseney Zénó, az FKT elnökének levele Badalik Bertalan tartományfőnöknek, 1944. szept. 5.

⁸⁵ DRGYL, Tartományfőnöki iratok, 1944–45, 101/1944, Badalik Bertalan tartományfőnök levele Besseney Zénónak, az FKT elnökének, 1944. szept. 20.

⁸⁶ DRGYL, Tartományfőnöki iratok, 1944–45, 150/1944, Petrovácz Gyula mérnök levele Badalik Bertalan tartományfőnöknek, 1944. dec. 27., 28.

⁸⁷ DRGYL, Tartományfőnöki iratok, 1948–49, Badalik Bertalan exprovinciális levele Molnár Ernőnek, a Központi Egyházművészeti Hivatal igazgatója részére, 1948. nov. 25.

⁸⁸ DRGYL, Chronica III. [1943. szept. 26.]

⁸⁹ Böle Kornél: Készülünk a szenttéavatás megünneplésére. In: Böle K.: Gyöngyvirágok i. m. 62.

1944-ben a központi ünnepekkel elkezdődött – Bőle Kornél szavait idézve – „a Királylány esztendeje”.⁹⁰ A napi sajtóban pedig január 1-jén – Badalik Bertalan tartományfőnök bejelentésére – megjelent a hír Szent Margit utódainak visszatéréséről.⁹¹ „Méltó volna a szent királylány emlékéhez – hangoztatta a tartományfőnök –, ha a margitszigeti romok mellett kápolnát és hajlékot építtetne a kegyelet. A rend az ország, a székesfőváros és a hívek áldozatkészségéből óhajtja az építkezéseket végrehajtani. Az ülés egyhangúan elhatározta, hogy minden körülmények között életre hívják a Szent Margitszigeten a »magyar engesztelés szentélyét«.”⁹²

Az adománygyűjtés már 1942-ben, Árpád-házi Margit születésének 700. évfordulóján megindult, a támogatók neveit az ugyanezen apropóból kiadott Boldog Margit⁹³ című kiadvány közölte külön rovatban.⁹⁴ Ugyanez a periodika kisebb-nagyobb eseményekről is hírt adott, például az egyre sűrűbbé váló lakossági ima-akciókról.⁹⁵ Az indítvány lelkes támogatói („harcosai”) között volt dr. Tóth Mihályné, aki a Credo hasábjain folyó, Makkosmárián építendő engesztelő templom körüli „eszmezsere”⁹⁶ kapcsán emelte fel szavát: „Építsük fel tehát a magyar engesztelés templomát a szigeti kolostor romjai mellé, hogy leányaink és özvegyeink folytathassák azt az engesztelő, hálaadó életet a haza oltára mellett, amelyre Árpád-házi Szent Margit elsőnek ajánlotta fel magát [...].”⁹⁷ A Magyar Engesztelő templom elnevezés itt tűnik fel először, csatlakozva ezzel más, hasonló kezde-

⁹⁰ *Bőle Kornél*: Az ünnepi hét, 1944. jan. 16–23. In: *Bőle K.*: Gyöngyvirágok i. m. 65.

⁹¹ A Domonkos-nővérek visszaköltöznek. Pesti Hírlap 66. (1944) 1. sz. 9.; A Domonkos-nővérek visszatelepedése a Margitszigetre. Magyar Nemzet 7. (1944) 1. sz. 13.

⁹² A Domonkos-nővérek visszaköltöznek. Pesti Hírlap 66. (1944) 1. sz. 9.

⁹³ A havonta megjelenő lap neve 1944 januárjától Szent Margitra módosult.

⁹⁴ Boldog Margit 1. (1944) 137.

⁹⁵ A magyar engesztelés szent zarándokhelye. Szeretetteljes visszhang a margitszigeti kövek kiállítására. Boldog Margit 1. (1942) 155.

⁹⁶ A Credo olvasóinak hozzászólásai a Makkosmárián építendő kegytemplom ügyében lásd *Zsolnay Zoltán – S. J. – Katona Sándor*: Az „Engesztelés Templomát” Mária-Makkra! Eszmezsere az emléktemplomról. Credo 21. (1943) 18. sz. 8.; *Vitéz dr. Szepes Géza*: Visszhang a „Mária-Makk”-i engesztelő templom ügyében. Credo 21. (1943) 5.; *Varga Géza Ernő – dr. Samassa Aurél – Komlósi András – Messó János – Papp András*: A régi kegytemplom ismertetése. Credo 21. (1943) 20. sz. 5.

⁹⁷ *Gyepesi Gyula – dr. Tóth Mihályné – I. J.*: Engesztelő templomot a szigeti romok fölé. Új indítvány alapos megindoklással – Az élénk eszmezsere célszerűbb megoldáshoz vezet. Credo 21. (1943) 15. sz. 4.

ményezésekhez, mint például a Makkosmárián építendő kegyhely,⁹⁸ vagy Kistarcsán épült hála-templom, utóbbi 1942. évi felavatásán Bőle Kornél mondott ünnepi beszédet.⁹⁹

A margitszigeti építkezés bizonytalanná válása ellenére szóba került a szemlélődő apácák ideiglenes, Budapesten kívüli megtelepedése. Erre két lehetőség is adódott egy szegedi és egy bakonygyepesi felajánlás révén. Dr. Tóth Mihályné (városi tanácsnok özvegye) végrendeletében szegedi házát (Madách utca 3.) a margitszigeti rendház építésére és fenntartására hagyta, de még életében rendelkezésre bocsájtotta. Ennél előnyösebbnek tűnt a bakonygyepesi letelepedés: a falu biztosította volna a három, limpertsbergi rendházból érkezett nővér megélhetését is.¹⁰⁰

A másodrendi apácák 1948-ban végül Szegeden, a Madách utca 9. szám alatt telepedtek le, Tóth Mihályné erőfeszítéseinek hathatós eredményeképpen. A közösség tagjai bizakodva fordultak a „magyar néphez [...], erkölcsi és anyagi támogatásukkal segítsék megvalósítani a többévszázados magyar álmot: [...] hogy ismét fölépüljön a haza oltára, a magyarság bűneiért hivatásszerűen Szent Margit szellemében engesztelők kolostora, a szegedi másodrendi domonkos zárda.”¹⁰¹

⁹⁸ A kérdésről ld. bővebben *Varga Géza Ernő*: Fogolykiváltó Boldogasszony tisztelete és Makkos Mária. Bp. 1947.

⁹⁹ Nemzeti Hála Templom, Kistarcsa. *Gödöllői Hírlap* 15. (1942) 2. sz. 8.

¹⁰⁰ DRGYL, Tartományfőnöki iratok, 1944–45, 15/1945, Szabó Szádok exprovinciális, Ratnik Domonkos pater provinciális levele Badalik Bertalan tartományfőnöknek, Sopron, 1945. jún. 18.

¹⁰¹ Árpádházi Szent Margit otthont keres. Rózsafüzér Társulatok Értesítője (1948) 1. sz. 6. A szegedi közösség sorsának alakulására vonatkozóan lásd *Kerekes I.*: Szemlélődő domonkos apácák i. m. 169–180.